

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA EKONOMİK SİSTEMİN MODERNLEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN DÜŞÜNCELER

Celalettin Vatandaş*

ÖZET

Batı modeline göre toplumsal değişim projeleri Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir sürekliliğe sahiptir. Ekonomi, bu değişim projesinin alanlarından birisini oluşturur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gündemi oluşturan modern ekonomik düşünceler sonraki uygulamaların teorik uygulamaların teorik zeminini teşkil eder. Milli iktisat anlayışı bağlamında tartışılan iktisadi bağımsızlık, uzmanlaşma, yabancı sermaye, ekonomik zihniyet, devletçilik gündemin ana başlıklarıdır.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Bağımsızlık, Uzmanlaşma, Yabancı Sermaye, Ekonomik zihniyet, Devletçilik

ABSTRACT

The projects of social change compatible with western model has a continuity from Ottoman to Turkish Republic. Economy corresponded to one of the main branch of this changing project. The modern economic theories that took place in the first decades of Republic, constituted a theoretical base for the following policies themselves. The main topics of the debate were economic independence, specialization, foreign capital, economic mentality and etatism in the context of nationalist economy.

Key Words: Economic independence, Specialization, Foreign Capital, Economic mentality, etatism

***

Cumhuriyeti kuran ve "*Batı modeline göre*" toplumsal değişimi hedefleyen kadrolar, Cumhuriyet dönemini tanımlayan ifadelerinde, Osmanlı'yla irtibatsız olduğu söylemine büyük önem verirler. Ne var ki bu, bir olguyu belirlemekten ziyade, ideolojik bir arzuyu dile getirir. Cumhuriyet Türkiye'si elbetteki bir çok bakımdan yenidir. Ancak, bu, onun geçmişle tamamen ilgisiz olduğu manasına gelmiyor. Cumhuriyet Türkiye'si'nin ideolojiden ekonomi politikalarına, siyasetten hukuka kadar uzanan özelliklerinde Osmanlı'ya giden köklerini tespit etmek mümkündür. Hatta, ekonomi politikaları açısından düşünüldüğünde, Tevfik Çavdar'ın ifadesiyle;

---

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim üyesi

Cumhuriyet Türkiye'si "İmparatorluğun ekonomik ve toplumsal mirası ya da kalıntısı üzerine kurulmuştur." (1) Çağlar Keyder'de benzer bir tespitte bulunur ve şöyle yazar: "Cumhuriyet Türkiye'si'ne nüfus ve coğrafyası gibi, ekonomisi de Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kaldı." (2) Bu benzerlikler ise yadırganacak bir durumun değil, bir sürecin gerektirdiği öncelik-sonralık durumunun doğal gereğidir. Çünkü, tarih süreklilik esasına göre işler ve onda hiçbir şey birden varolmaz: Gelecek ile bugün arasında olduğu gibi, bugün ile geçmiş arasında da kesintisiz bir akış vardır.

Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş Döneminde Ekonomi

Cumhuriyet ve Osmanlı dönemlerinin karşılaştırılması, uzun uzadıya üzerinde dummaya ve ayrıntılı olarak tartışmaya geçecek bir konu, ama burada bunun üzerinde dummayacağız. Türk modernleşmesi sürecinde bir toplumsal değişim aracı olarak görülen ekonomik sistemin yeniden inşasının ilk basamağını oluşturan ekonomik sisteme ilişkin modern düşünceler üzerinde duracağız. Bu ise cumhuriyetin ilk birkaç yılıyla ve birkaç düşünürle sınırlı kalacak. Cumhuriyet dönemi modernleşmesine etkisi dolayısıyla Ziya Gökalp'in konuya ilişkin fikirleri ise daha ön planda tutulacak

Araştırıldığında görülmektedir ki, konumuzu teşkil eden ekonomik sisteme ilişkin düşünceler, yukarıda kısaca söz konusu ettiğimiz değişimin sürekliliğine uygun bir şekilde gerçekleşmiştir. Diğer bir çok alanda olduğu gibi bu alanda da Cumhuriyet'in üzerinde yükseldiği bir zemin vardır ve o zeminin kökleri cumhuriyet öncesine uzanır. Bu, olumsuz yönleriyle de olumlu yönleriyle de böyledir. Örneğin; Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar, sadece Cumhuriyet döneminin değil, aynı zamanda devralınan mirasın gereğidir. Devralınan ekonomik miras oldukça kötü durumdadır. Bunda ise hiç sonu gelmeyen savaşların, idari suistimal ve beceriksizliklerin, harici olumsuzluklar gibi bir çok değişik faktörün etkisi vardır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür, XVII. yüzyıla kadar merkezi otoritenin sıkı kontrolünde olan ekonomik yapı, XVIII. yüzyılla birlikte merkezin kontrolünden çıkmaya başlar. Özellikle XIX. yüzyılda merkezin otoritesi yok denecek düzeye iner. Artık ekonomik yapıyı kontrol eden piyasadır. Piyasa ise sıkı ilişkide bulunduğu Avrupa ülkelerinden etkilenmektedir. Avrupa'daki ve hatta bütün dünyadaki fiyat dalgalanmaları Osmanlı ülkesinde kolaylıkla hissedilir bir hale gelir.

¹ Çavdar, Tevfik, "Devralınan İktisadi Miras", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1984, s.1048

² Keyder, Çağlar, "İktisadi Gelişimin Evreleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, 1984, s.1065

XIX. yüzyılla birlikte Osmanlı ülkesinde yaşanan ekonomik oluşumlardan bir diğeri ise, Avrupa'yla ilişkiler nedeniyle ve bu ilişkileri daha iyi organize ettikleri ve yürüttükleri için Hıristiyan toplumların Osmanlı ekonomik yapısında en önemli unsur haline gelmeye başlamalarıdır. Özellikle de Rum ve Ermeniler ekonomik faaliyetlerin en önemli unsuru olurlar. Bu oluşum önemlidir. Çünkü, İttihat Terakki idaresinin ekonomik yapıya yönelik uygulama ve tasarımlarında bu yeni oluşumun rolü büyük olacaktır. İttihatçılar ekonomik yapıyı, Rum ve Ermeni vatandaşların kontrolünden kurtarıp Müslüman vatandaşların kontrolüne kaydırmak için büyük bir gayret içerisinde olurlar. Bu kesimden bir burjuva sınıfı teşkil edilmeye çalışılır. "Jön Türklerin amacı Avrupa karşısında ekonomik ve siyasal özerklik elde etmek, orta sınıfların ve milli burjuvazinin ekonomik gelişmesini sağlamaktır. Bu orta sınıf ve burjuvazi, Osmanlı İmparatorluğu içinde Türk ulusunun ekonomik çıkarlarının temsilcisi olacaktır." ⁽³⁾ Fakat bütün gayretlere rağmen, ekonomik yapıda arzulanılan bu dönüşüm sağlanamaz.

1915 Sanayi sayımına göre sanayi türleri ve girişimcileri

Sanayi türü	Müessesesi sayısı	Hükümet şirketi	Anonim Şahıs	Çalışan
Gıda	75	1	8	66
Toprak	17	1	5	11
Deri	13	1	1	11
Ağaç	24	-	-	24
Dokuma	73	18	10	45
Kırtasiye	51	1	-	50
Kimya	11	-	4	7
TOPLAM	264	22	28	214

Kaynak: Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere XX. yüzyılın başında Osmanlı için modern anlamda bir sanayi söz konusu değildi. İmalat kesiminin sefaleti köylünün sefaletinden farksızdı. İstanbul dışında elektrik enerjisinden yararlanan bir iş kolunun

³ Göle, Nilüfer, *Mühendisler ve İdeoloji*, İstanbul, 1998, s. 81

varlığı söz konusu değildi. Bütün imparatorlukta toplam 264 sanayi kuruluşu faaliyet halindeydi. Dikkat çeken bir özellik olarak; çıkarılan bütün özendirici kanun ve karamamelere rağmen, İmparatorluğun sağlam bir sanayi stratejisine sahip olduğundan bahsetmek mümkün olamamaktadır. Yatırım sanayi ile tüketim sanayi arasındaki dengeleri dikkate alan bir görüşün izine dahi rastlamak mümkün değildir. Sadece tüketimi yüksek bazı malların üretimine yönelik sistemden uzak girişimler vardı. Bunların çoğu ise askeri amaçlı idi.

XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki Türkiye’de modern tarımdan bahsetmek de mümkün değildi. İzmir ve Aydın bölgesinde çok az rastlanan traktör dışında tarım makinalarına rastlamak mümkün olmuyordu. Tarım faaliyetleri ekseriyetle manda ve öküzlerle çektilen sabanla yapılıyordu. Hatta demir pulluk dahi çok az rastlanan bir tarım aracı idi. Ayrıca Söke ve Çukurova bölgeleri dışında tarım faaliyetleri yiyimlik olarak nitelenecek amaçlarla yürütülüyor, pazara arz etme mahiyetinde tarımcılık faaliyetine hemen hiç rastlanmıyordu. Bu ise ister istemez tarımda makinalaşmayı sınırlıyordu. Çünkü, makine çok pahalıydı ve köylü, sırf kendi ihtiyacını karşılamak için yürüttüğü tarım faaliyetlerinde modern tarım araçlarına para ayıracak kadar zengin değildi. Böylesi dar bir alanda kullanmak için büyük paralar harcamaya neden olacak makinalaşma lükstü. Üstelik köylü kesimi ekonomik bir sefaletin içinde yaşıyordu. Daha sonraları Falih Rıfki’nin yazılarına da konu olacağı üzere Cumhuriyet döneminde de engellenemeyen bir sefalet, köylü tarafından adeta kader olarak benimsemişti. Tefeci her an tepesindeydi. Tarımdaki bu olumsuzluklara karşılık hayvancılık da özel bir gelir alanı olarak görülmemekteydi. Tarımda olduğu gibi, sadece ailevi ihtiyaçları karşılama amacına yönelik olarak hayvancılık yapılmaktaydı. Peş peşe gelen savaşlar ise hayvancılığı hepten kesintiye uğratmış ve hatta büyük oranda geriletmişti. Bu konuda 1920 tarihli Ticaret Odası’nın raporu önemli verilere sahiptir.

Osmanlı’dan Cumhuriyete Geçiş Döneminde Ekonomik Sisteme İlişkin Bazı Düşünceler

XIX. yüzyıl ve özellikle de bu yüzyılın ikinci yarısı dikkate alındığında modern çizgiler taşıyan ekonomik düşüncelerin varlığından bahsetmek mümkündür. Esasında bu modern düşüncelerin bulunması doğal olmaktan da öte zorunludur. Çünkü, modernleşme çizgisine bir yüzyılı aşkın süredir dahil olmuş bir ülkede ve üstelik modernleşme sürecinin devlet tarafından bir gaye olarak belirlenip ona uygun bir süreç oluşturulmaya çalışıldığı bir devlet ve o devletin hakim olduğu toplumda modern iktisadın gerektirdiği tartışmaların varlığını beklemek gerekmektedir. Bu bağlamda olmak üzere, Osmanlı dönemindeki ekonomik düşünceleri üç grupta inceleyebiliriz: 1- “Serbest”, yani liberal iktisat yanlısı politika olarak nitelenebilecek düşünceler.

“*Serbestî*” olarak isimlendirilen düşünceler ve bu düşünceden üretilmiş politikaların 1850’den sonra hem merkezi otoriteye bağlı kişiler, hem de daha demokratik bir siyasî yapıdan yana olan muhalifler tarafından savunulduğunu görüyoruz. Ali ve Fuat Paşa’lar “*serbestî*” ekonominin erdemleri konusunda padişahı aydınlatan raporlar verirken, Sakızlı Ohannes ve Namık Kemal’den Mehmet Cavit Bey’e kadar uzanan bir dizi düşünür ve iktisatçı da aynı doğrultuda eserler yazmaktaydı. Sakızlı Ohannes Paşa 1881’de yayınladığı *Mebadi-i İlm-i Servet-i Milet* isimli kitabında, Cavit Bey ise 1900’de yayınlanan *İlm-i İktisat* isimli kitabı olmak üzere Fransız iktisatçıların görüşlerinden etkilenecek kalem aldığı kitaplarında, ekonomiye devlet müdahalesine ve korumacılığa şiddetle karşı çıkarak, içte ve dışta liberal bir ekonomi politikasının sözcülüğünü yapar. *Ulum-ı İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası* “*Serbestî*” düşünceye sahip bu Osmanlı aydınlarının ekonomik sisteme ilişkin düşüncelerini dile getirdikleri süreli yayın organıdır. Dergideki yazılardan bu gruptaki devlet adamlarının ve düşünürlerinin sahip oldukları temel amacın ülkenin kapitalistleşmesini sağlamaya yönelik olduğu anlaşılıyor. Bunu da doğal karşılamak gerekir. Çünkü, bu kişilerin Batı’da gördükleri ve hayran oldukları toplumsal, siyasî ve ekonomik yapılar kapitalistleşme aşamasında belirli bir noktaya gelmiş olan ülkelerdi. Onların düzeyine erişmenin temel koşulu da kapitalistleşmeden başka bir şey değildi. 2- Ülkenin kapitalistleşmesini isteyen diğer bir grup ise, özellikle ülke kalkınmasının “*serbestî*” diye bilinen liberal ekonomi politikasıyla mümkün olamayacağını iddia etmiştir. Özellikle az gelişmiş ülkelerin liberal ekonomi politikaları nedeniyle gelişmiş ülkelere bağımlı kalacağı görüşünü ortaya atan bu grup, belirli bir süre için hükümetin ülke sanayini himaye etmekle sorumlu olduğunu savunurlar. Cevdet Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Akyığıtoğlu Musa Bey tarafından savunulan bu görüş 1912’den sonra özellikle İttihat ve Terakki’nin mutlak iktidarı sırasında “*Milli İktisat*” adı altında, Batı’daki “*solidarist*” akımlardan esinlenerek yeni bir kalıba bürünür. İdeologların arasında Ziya Gökalp ve Tekin Alp’in isminin ön plana çıktığı bu görüş *İktisadiyyat Mecmuası*’nda yoğun bir şekilde dile getirilir. 3- Sol düşünceye dahil edeceğimiz bu gruptaki görüşleri Komün hareketinden sonra görmek mümkün olmaktadır. Osmanlı aydınları 1870’lerden sonra, Batı’da gelişen sol düşünceleri biliyorlardı. Hatta onlara reddiye mahiyetinde görüşlerde dile getirirler. Fakat 1908 sonrasında sosyal hayatta kısmen etkileri görülen bu düşünceler fazla yer tutamayacaktır.

Sonuç olarak şunu belirtebiliriz ki: Cumhuriyet kadroları bu görüşlerden ilk ikisinden etkilenmiş ve daha çok da ikincisine yakın olmuşlardır. Devletçilik tartışmaları ve uygulamaları ise bunun sonucu olarak açığa çıkacaktır. (4)

Milli İktisat

“*Milli iktisat*” anlayışı Türkiye ekonomik sisteminin modernleştirilmesi sürecinde önemli bir aşamayı teşkil eder. Önceleri, *İktisadiyat Mecmuası*'nda dillendirilen “*Milli İktisat*” anlayışı, günün siyasal şartlarının izlerini açık şekilde kendinde bulundurulur. İttihat Terakki yönetiminin Almanya yakınlığı, “*Milli iktisat*” anlayışında da Almanya'yı model olarak almaya neden olur. Dergide yer alan yazıların genel yaklaşımına göre; Alman milleti Türkiye'nin iktisadi kurtuluşu için benimsenebilecek önemli bir modeldir. Onların yarım yüzyılda gerçekleştirdikleri iktisadi atılım, her özelliğiyle takdire layık ve model olarak alınmaya uygundur. Bu başarının iksiri ise “*milliyet*” ilkesinin öncelenmiş olmasıdır. Bu nedenle 1913 yılında iktidarı tek başına ele geçiren İttihat Terakki “*İktisadi Türkçülük*” politikalarını uygulamaya geçirmenin gayretini sürdürecektir. Gayri Müslim tebaya karşılık milli bir burjuvazi oluşturma politikaları “*İktisadi Türkçülük*” anlayışının gereklerine uygun olarak gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Ziya Gökalp ise bu aşamada bir ideolog olarak ismi ön plana çıkan şahsiyet olur. 1911 yılında “*Yeni Hayat*” ismi çerçevesinde toplumsal değişimin programını oluşturmaya çalışan Gökalp, *Genç Kalemler* dergisinin 8. sayısında yayınlanan “*Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler*” başlıklı yazısında, politik hayattan uzak kalan Gayri Müslim azınlıkların ekonomik hayattaki başarılarına ve buna karşılık yönetimi üstlenen ama ekonomide geri kalan Türklerin durumuna dikkat çekerek, *Yeni Hayat* görüşünün bu dengesizliği değiştirmeye ve Türklerin ekonomik ilerlemesini garantileyen bir yaklaşım olduğuna vurguda bulunur: “*Mesela biz iktisadiyatta küçük sanatlara tenezzül etmeyecek, doğrudan doğruya fabrikacılığa teşebbüs edeceğiz. Denizlere hakim olmak için ticaret gemilerinin en mükemmellerine malik olacağız. İctimâi hayatımız cemaat (communaute) esasına müstenit olmayacak*” (5) Ziya Gökalp'in *Genç Kalemler*'de açıkladığı düşüncelerinin genel ismi olarak takdim ettiği “*Yeni Hayat*”, isminden de anlaşılacağı üzere köklü bir değişimi ve yeni bir başlangıcı ifade ediyordu. Ama muhteva aynen kalmakla birlikte bir sonraki aşamada isimde değişikliğe gider ve “*Türkçülük Mefkûresi*”, “*Yeni Hayat*”'ın yerini alır. “*Milli İktisat*” ise “*Türkçülük Mefkûresi*” içinde yer alan ekonomik sisteme ve felsefeye ilişkin düşüncelerin genel ismi olacaktır.

4 Çavdar, Tefvik, *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, Ankara, 1992, s. 43-185; Çavdar, “Devralınan İktisadi Miras”, s. 1048-1053

5 Tolga, Osman, *Ziya Gökalp ve İktisadi Fikirleri*, İstanbul, 1949, s. 5

“*Milli İktisat*”, Ziya Gökalp için Türkleri cemaat hayatından kurtarıp cemiyet hayatına ulaştırarak ve “*Türk harsının teşekkülünü tesis edecek amillerden*”⁽⁶⁾ birisidir. *İktisadiyat Mecmuası*’nın birinci sayısında ifade olunan bu düşünceler, yine aynı sayıda “*Mecmuamızın mesleği: Milli İktisada Doğru*” başlığıyla bir yazı yazan Tekin Alp tarafından desteklenecek, Alman kalkınmacı modeli olan “*milli iktisada*” olan modelliği ön plana çıkarılacaktır. Ziya Gökalp’e göre “*Milli İktisat*” toplumların geçirdiği evrimin doğal gereğidir. “*aile iktisadı, şehir iktisadı*” şeklinde gerçekleşen evrimin üçüncü aşamasını “*milli iktisat*” oluşturur. Milli İktisat dönemi de kendi içinde iki aşamalıdır. Birinci aşamada millet kendi ihtiyacını karşılayacak üretimi gerçekleştirir. Bu iktisadi bağımsızlığın asıl nedenidir. İkinci aşamayı ise “*intisamı servet [servet bölüşümü] adilane bir şekil alarak bütün efradı millet medeniyetin feyizlerinden mütenaim olmağa [varlık içinde büyüme] başlar.*”⁽⁷⁾ İktisadiyat Mecmuasının 7 Aralık 1916 tarihli sayısındaki yazısında “*Milli iktisat nasıl viicuda gelir?*” sorusunun cevabını arayan Ziya Gökalp, klasik iktisat anlayışının başvurulacak bir kaynak olmadığını, 8 Mart 1917 tarihli yazısında ise “*Milli İktisat*”ın oluşturulması için öncelikle atılması gereken adımın “*Milli İktisat Nezareti*” kurmak olduğunu açıklar. Birinci Dünya Savaşı’nın etkilerini de taşıyan bu dönemdeki yazılarını “*İktisadiyat Mecmuası*” ve “*Yeni Mecmuada*” yazan Gökalp, Yeni Mecmuada’daki bir yazısında “*İktisadi Vatanperverlik*”in olup olmayacağını tartışır: “*Vatanperverliğin dinî, ahlakî, hukukî, bedîî şekilleri olduğu gibi, acaba iktisadî bir şekli de yok mudur?*”⁽⁸⁾ diye sorar. Cevabı olumludur ve bunun gerçekleşme şartı “*Milli İktisat Siyaseti*”nin teşkilidir. Bu ise zihniyet değişimiyle gerçekleşebilecek bir şeydir. Esasında bu dönemde, kalkınmayı sağlayacak iktisadi bir sistemin teşkili için öncelikle “*Türkiye’nin ekonomik geriliği ve imkansızlıkları*” bir olgu olarak kabul etmek gerektiği düşüncesi yaygın bir kabul görmüş durumdadır. Bu, hemen her zaman sıklıkla gündeme getirilir. Bununla, üzerinde bulunulan ekonomik zemini tayin etme gayretinin yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Hatta, Ziya Gökalp’te⁽⁹⁾ olduğu gibi, söz konusu gerilik ve imkansızlığın kabulü, kurtuluş ve ilerleme için ön şart olarak takdim edilir. Ahmet Emin Yalman ise söz konusu düşüncenin nedenini açıkça ifade eder: “*En zayıf olduğumuz ihtisat şubesi cidden en güç ve nazik bir şube olan ekonomik meselelerdir. Zaafımızı ne kadar çabuk itiraf edersek, o kadar çabuk kurtuluruz.*”⁽¹⁰⁾

⁶ Ziya Gökalp, *İktisadiyat Mecmuası*, 21 Şubat 1916

⁷ Ziya Gökalp, *İktisadiyat Mecmuası*, 10 Nisan 1916

⁸ Ziya Gökalp, *Yeni Mecmuada*, 9 Mayıs 1918

⁹ Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1924

¹⁰ Ahmet Emin, *Vatan*, 27 Mart 1923

İktisadi Bağımsızlık

Dönemin yazarları, ekonomik faaliyetleri, bir “*kurtuluş savaşı*” psikolojisi içerisinde değerlendirirler. Bu alandaki “*savaş*”ın en az “*Yurt*” için yapılan savaş kadar önemli olduğunu vurgularlar. Hatta daha da önemli olduğunu ifade edenler bulunur: “*Yalnız millî, siyasî, ekonomik birliğimiz için icap eden toprakları vatan addediyünüz. Diğer topraklar bize altın tepsi içinde uzatılsa, bugün biz, ‘hayır, istemiyoruz. Yabancı topraklarda boşu boşuna zabita memurluğu etmekten bıktık. Sanat memleketi değiliz ki, onlara bir mahreç diye ihtiyaç duyulalım. Biz yalnız öz vatanımızı isteriz’*” diyebilecek kadar idrak ve metanet sahibiyiz.. *Bizim için, tam bir ekonomik istiklâl, en zengin yabancı araziye lafzen sahip olmaktan çok cazip bir şeydir.*”⁽¹¹⁾ Bu nedenle de ekonomi politikalarının önemli bir aşamasını teşkil eden İzmir İktisat Kongresi, Erzurum kongresiyle eşdeğer görülür: “*İzmir Kongresi yeni başlayan mesâî devresinin Erzurum Kongresi demektir.*”⁽¹²⁾ Cumhuriyet Türkiye’sinin ekonomi politikalarına fikren damgasını vurmuş olan Ziya Gökalp’in tanımladığı “*İktisadi Türkçülük*” terimi de ekonomik bağımsızlığın önemine işaret eden fikirlerin bir ifadesi olacaktır. Bu nedenle “*İktisadi Türkçülük*” terimi o günün ekonomi politikasına bakışı özetlemesi açısından oldukça önemlidir. Gökalp’e göre Türk harsına (kültürüne) uygun bir iktisadın oluşması bu suretle de ekonomik bağımsızlığın elde edilebilmesi için dikkat edilmesi gereken temel şart “*dayanışmacılık*”tır: “*Türkler hürriyet ve istiklâli sevdikleri için, iştirakçi olamazlar. Fakat müsavvatperver olduklarından dolayı, fertçi de kalamazlar. Türk harsına en uygun olan sistem ‘solidarizm’ yani ‘tesanütçülüktür’.*”⁽¹³⁾ Yazımızın bu aşamasında, savaşların yıkımına rağmen, Osmanlı ülkesinde gerçekleşen iktisadi zihniyetteki değişimin önemli bir tarihsel faktörünü belirlemesi açısından Korkut Baratov’un şu tespitini alıntulamakta yarar var: “*1914-1922 yıllarının getirdiği tüm yıkıma rağmen, savaş yıllarının bitiminde Anadolu ekonomisi savaş öncesine kıyasla biraz daha bütünleşmiş, daha ulusal nitelik kazanmış bulunuyordu.*”⁽¹⁴⁾

Uzmanlaşmanın Önemi ve Gereği

Ziya Gökalp’e göre, solidarist uygulamalar önemlidir ancak bu uygulamalar “*taksim-i a’meleye*” (uzmanlaşma) engel olmamalı, aksine onu teşvik edici tarzda gelişmelidir. Ona göre Türkiye’nin problemi de bu noktada açığa çıkmaktadır. Türkler solidarist özellikler açısından oldukça kuvvetlidir. Bu noktada bir zaafı söz konusu

¹¹ Ahmet Emin, *Vakit*, 7 Şubat 1923

¹² Ahmet Emin, *Vakit*, 19 Şubat 1923

¹³ Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, İstanbul, 1970, s.180

¹⁴ Baratov, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, basım yeri yok, Gerçek Yayınları, 1993, s. 23

değildir. Ancak uzmanlaşmaya gelince, problem burada düğümlenmektedir. “*Türklerin en zayıf noktasına gelince, bu da taksim-i a’meliyenin kâfi derecede derinleşmemiş olmasından ibarettir. Taksim-i A’mal, fertlerin mütehasıs olmasını ve yalnız mütehasıslara kıymet verilmesini icap ettirir. Bizde şimdilik mütehasıslar azdır ve umumi malûmat sahiplerine, hezarfenlere daha çok kıymet veriliyor. İşte en zayıf noktamız da budur. Bundan dolaydır ki, en yüksek mefkûrelere doğru atıldığımız ve en cezrî inkılâpları yapmak cür’etini gösterdiğimiz halde, her işin mütehasıslarını bulamamak yüzünden, tatbikatta süratli ve hatasız olamıyoruz.*” (15) Bu eksikliği gidemenin yegâne çaresi ise, öncelikle eksikliğimizi kabul etmek, sonra da Avrupa’ya öğrenciler göndermek ve mevcut uzmanlara dört elle sarılmaktır. Bu gerçekleştirilirse inkılaplar gerçek amacına ulaşabilirler. Çünkü Avrupa’da ki Reform ve Rönesans da uzmanlaşma yoluyla gerçekleştirilebilmiştir (16). Ancak uzmanlar yetiştirme işi sadece devletin doğrudan müdahaleleri ile gerçekleşmez. Bir ülkede uzmanlar olması için, o ülkenin uzmanlara ihtiyaç duyacak bir oluşuma sahip olması gerekir. Bu nedenle uzmanlaşmanın altyapısı iyi ayarlanmalı ve hazırlanmalıdır. Nüfus artışı ise söz konusu altyapının en önemli unsurudur. Nüfus artışı iki yolla gerçekleştirilebilir: a- Doğum, b- Göçmen kabulü (17). Bu gerçekleştirilince diğer uygulamalara da fırsat sağlanmalı ve uygulanması devlet faaliyetini gerektirenlere bir an önce başlanmalıdır. Banka, şimendifer, borsa gibi ekonomik yapı ve müesseseler ise özellikle gerçekleştirilmesi gerekenler arasında yer alır. Bunlar bir sağlandı mı ekonomik faaliyet kendi kendine gelişir.

Ziya Gökalp bu aşamada tartışmaların önemli bir noktasına kayarak, ekonomik faaliyetlerle siyasî yapının ilişkisine dikkat çeker ve liberal eğilimini açıkça dile getirir: “*Hükümet, yalnız vasıtaları ihzar edebilir. Ekonomik hayatı inkişaf ettirecek taksim-i a’maldır. Onu da vücuda getirecek hükümet değildir. O halde, ekonomik teşkilatları kendi başına bırakmak mı lazımdır? Eğer bunlara hükümet müdahale edecekse, bu suale “evet” diye cevap veririm. Dünyanın her tarafında, ekonomik hayat, siyasî hayata gölge etme, başka ihsan istemem” demektedir.*” (18) Ancak hemen arkasından da çekincesini dile getirir: “*Hükümet ekonomik işlere hiç müdahale etmesin” mânâsı çıkarmamalı. Ben, bilâkis hükümetin bir “millî iktisat” programına mâlik olmasını son derece lüzumlu görenlerdenim.*” (19) Ona göre, hükümet kendisini

15 Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1924

16 Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1924

17 Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1924

18 Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1924

19 Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1924

ekonomik faaliyetlerin merkezine almamalıdır. Bundan kaçınmak gerekir. Dönemin ünlü yazarlarından Ahmet Emin Yalman da Ziya Gökalp'le aynı merkezde yer alan görüşleri dile getirerek, Türkiye'nin en önemli eksikliğinin "mütehassıs" olduğunu ve bunun acilen giderilmesi gerektiğini ifade eder. Ancak bir nokta da Ziya Gökalp'ten ayrılır: Ona göre "mütehassıslar" her ülkeden değil, "bî-taraf" olanlardan seçilmelidir: "Bir an evvel bî-taraf memleketlere mensup namuslu mütehassıslar intihab etmeli ve hizmetimize almalyız."

Esasında, gerek Ziya Gökalp'in ifadesiyle "taksim-i a'mal" ve gerekse Ahmet Emin'in ifadesiyle "mütehassıs" konusu, sadece bu düşünür ve yazarlara gündeme gelmiş bir konu değildir. Uzmanlaşmanın, modernleşmenin vazgeçilmez unsuru olduğu Genç Osmanlılar zamanında da bilinen ve gündeme getirilen bir konudur. Ahmet Mithat Efendi ise konunun tartışmasını ve savunmasını yapan önemli şahsiyetlerden birisi olarak karşımıza çıkar. Mustafa Refik'in "Musikinin Tesiri" isimli tercümesine yazdığı takrizde şunları söyleyecektir: "Oğlum! Yalnız bir şeyi öğrenmeli, fakat mükemmel olarak! Yahut her şeyi öğrenmeli, bittabi nâkas olarak! Osmanlılığımızın bugünkü hâline nispetle şu iki şıktan bence ikincisi müreccaktır. Ben sana onu tavsiye ederim. Fakat bundan sonra birincisi müreccah olacaktır. Sen de evlâdına onu tavsiye eyle!"⁽²⁰⁾

Cumhuriyet seçkinleri üzerindeki büyük etkisi nedeniyle tekrar Ziya Gökalp'e dönecek olursak: Ziya Gökalp, daha sonraları Kemalist ideolojinin temel dayanakları olacak bazı terimleri ön plana çıkarır. Bunlar, *Milliyetçilik*, *Halkçılık*, *Garp medeniyetçiliği* ve *Cumhuriyetçilik*'tir. Bu konularda yapılması gerekenlerin hepsinin en mükemmel şekilde yapıldığını ancak, uzmanlaşma alanında hiç bir adım atılmadığını açıklar. Bu düşünceleriyle de henüz yeni kurulmuş rejimin dikkatini kendince zayıf gördüğü noktaya yöneltmeye çalışır. Söz konusu zayıf noktayı aşma yönündeki tekliflerinin bir an önce uygulamaya konulmasını ister. Avrupa'da okuyup, yetişecek uzmanların problemi çözeceğine inanır. Ancak Avrupa'ya giden öğrencilerin yurda dönüşüne kadar Avrupa'dan uzmanlar getirilmesini ve işlerin bunlar eliyle yürütülmesini teklif eder. Buna bağlı olarak da yabancı sermaye konusuna değinir: "Bu eksikliğinizi tamamlamaya çalışmak en kuvvetli borcumuzdur. Bunun en süratli çaresi ve en kolay tedbiri, Avrupa'dan mütehassıslar getirtmektir. Ben, Avrupa sermayesinin memleketimize girmesinden korkmadığım gibi, Avrupa'nın siyasi mâhiyette olmayan hakiki mütehassıslarına da tamamiyle güvenirim. Medeniyet beynelmilel olduğu gibi, onun mümessilleri olan hakiki mütehassısları da beynelmilel insanlardır."⁽²¹⁾

²⁰ Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*, İstanbul, 1991, s. XI

²¹ Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 12 Mayıs 1924

Yabancı Sermaye

Ziya Gökalp yabancı sermayenin korkulacak bir şey olmadığını ısrarla vurgular. Sermayenin bir ülkeden başka bir ülkeye geçmesi “*kanın bir uzviyetten alınıp başka bir uzviyete nakledilmesi gibidir.*”⁽²²⁾ Dolayısıyla bu kan alındığı yere zarar vermediği gibi nakledildiği yere de hayat verir: “Benim itikadımca, Cihan harbinden beri ekonomik za’fî’ddeme uğrayan vatanımızın kansız kalan damarlarına ecnebi sermayesi aşılmasıyla, bu sevgili vatan yeni bir hayata nail olacaktır.”⁽²³⁾ Ancak yabancı sermayenin her durumda yararlı olduğu da söylenemez. Yabancı sermayeyi davet ederken, her türüsünü değil, yararlı olanını davet etmek gerekir. Yabancı sermayenin yararlı ve zararlı olanını tespitinde temel ölçü ise sermayenin gelişinde siyasî yönün bulunup bulunmadığıdır: “*Ecnebi sermayenin hiçbir mahzuru yok mudur? Vardır. Eğer siyasî şartlarla memleketimize girmek istiyorsa!*”⁽²⁴⁾ Yabancı sermayenin gelişindeki gerçek amacı ise sermayedarların düşüncelerinden açıkça anlamak mümkün değildir. O halde, sermaye alınmalıdır ancak, anonim şirket halinde değil, bir Türk anonim şirketine ortak olursa kabul edilmelidir. Bu şekilde gelecek sermaye “*feyizli bulutlar gibi, memleketimizi iktisaden ıskı ve ihya edecektir.*”⁽²⁵⁾ Dolayısıyla “*“Ecnebi sermayeler geliyor” derlerse, “hoş geldiler, safa geldiler” demeliyiz. Milli sermayelerimiz çoğalınca kadar memleketimize ecnebi sermayeler gelsinler, milli teknisyenlerimiz yetişinceye kadar, ecnebi teknisyenler de gelsinler. Bunlar, ikisi beraber çalışarak memleketimizi imar etsinler. Biz şimdilik tek başımıza, ne ferden, ne de hükümetçe bu işi başaramayacağız.*”⁽²⁶⁾

O dönemde, Ahmet Emin Yalman da, yabancı sermaye konusunu sıklıkla gündeme getirir. Onun ne kadar gerekli olduğunu, korkulacak bir şey olmadığını açıklar. Yabancı sermayeye olan ihtiyacın hayati bir öneme sahip olduğunu belirtir: “*..ecnebi sermayeye çok muhtacız. Onsuz yaşayamayız, nefes alamayız.*”⁽²⁷⁾ Fakat ona göre de yabancı sermaye davet edilirken dikkat edilmesi gereken bazı noktalar vardır. Yoksa her halükârda yabancı sermayenin yararlı olacağı zannedilmemelidir: “*Düşmanımız sermayenin garip hassaları vardır. Tıpkı ateşe benzer, meydanı boş bulursa insafsızca her şeyi yakar, yutar, muhkem yapılmış bir ocak veya soba içinde tu tuşturulursa pek hayırlı ve faydalı bir şey olur.*” Yabancı sermaye için buna gerçekleştirilmenin en önemli şartı ise “*aleniyet*”tir:

²² Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1924

²³ Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1924

²⁴ Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1924

²⁵ Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1924

²⁶ Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1924

²⁷ Ahmet Emin, *Vatan*, 27 Mart 1923

"Ecnebi sermayesiyle münasebete ait işlerin hiçbiri gizli kapaklı olmamalıdır... El altından tesir yapmak isteyen propagandalar aleniyetten korkar ve kaçır." (28)

Necmeddin Sadık'ta konuyla ilgilenenlerdendir ve görüşleri Ziya Gökalp ve Ahmet Emin'ininkiyle aynı merkezdedir. *"Bütçemizin tavâzinü, paramızın yükselmesi, hayatın ucuzlaması için en mühim vasıta memlekete ecnebi parası girmesidir."* Ancak yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi için varlığı zorunlu olan bir şarta dikkat çeker. O, dikkat çektiği bu özellikle de, kendisinden sonra bütün XX. yüzyıl boyunca Türk düşünür, uzman, hukukçu, iktisatçı, siyasetçilerinin gündemini oluşturan ve genelde değişmeyen bir olumsuzluğun giderilmesini ifade etmiş olur: *"Ecnebler Türkiye'de ihtilâl devrinin kapandığına, kanunların, nizamların kolay kolay değişmeyeceğine, hükümetin taahhüdâtına sadık kaldığına emin olmalıdır."* (29)

Ekonomik Zihniyet

Ziya Gökalp'in görüş ve bu görüşlerinin doğrultusundaki teklifleri genel anlamda toplumsal dönüşümleri gerçekleştirebilme amacına yöneliktir: hukuktan siyasete, ekonomiden eğitime, bilim ve teknolojiye kadar her alanı kapsar niteliktedir. Ancak diğer bazı yazılarında konuyu özellikle ekonomik yapı dahilinde ele alır ve değerlendirir. Genel anlamdaki görüşlerini ekonomik yapı için de geçerli olduğunu belirtir. Fakat ekonomik alanda bir eksikliğe daha dikkat çeker: bu "müteşebbis" eksikliğidir. Ona göre üretim için zorunlu olduğu ifade edilen tabiat, emek ve sermaye Türkiye'de mevcuttur. Gerçi sermaye konusunda bir eksiklik söz konusudur, ancak o da yabancı sermayenin teşvikiyle giderilebilecek bir eksikliklerdir. Dolayısıyla üretim için gerekli unsurlar mevcuttur ve hatta fazlasıyla mevcuttur. Ancak buna rağmen üretimde başarılı olduğumuz söylenemez. Çünkü müteşebbis yok: *"Vâka klasik iktisat kitapları, istihsal için yalnız üç âmil gösterir: Tabiat, sa'y, sermaye. Fakat, bence istihsal için bu üç âmil kâfi değildir... Âmillerin en ehemmiyetlisi olan bu dördüncü unsur, "teşkilatılar"dır. İktisat sahasında bunlara "müteşebbis" adı verilir. Filhakika, bizim memleketimizde... müteşebbislerimiz pek azdır. Ve onlar küçük çaptadırlar. Biz ekseriya "memleketimizde sermaye yok, mütehasıs yok!" diye şikayet ederiz. Halbuki her şeyden evvel, bizi iktisatta geri bırakan, büyük müteşebbislerimizin yok olmasıdır."* (30)

Ziya Gökalp müteşebbis eksikliğini savaşın olumsuz özelliklerine, eğitimin yetersizliğine vs. bağlamaz. Ona göre müteşebbis eksikliğinin temelinde "ekonomik

²⁸ Ahmet Emin, *Vatan*, 27 Mart 1923

²⁹ Necmeddin Sadık, *Akşam*, 15 Kânun-ı sani 1925

³⁰ Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1924

iman"ın oluşturulamamış olması yatmaktadır. "...neden memleketimizde bu iktisat gazileri henüz yetişmiyor? Çünkü memleketimizde "askerî iman" ve "siyasî iman" eskiden beri terbiye edildiği halde, "ekonomik iman" henüz yeni başlamakta." (31) Bu konuda Ziya Gökalp yalnız değildir. Ahmet Cevdet'de bütün toplumun üretim zihniyetine sahip olmadıkça Batılaşamayacağını ifade edecektir. "Gerek köylüiyü ve gerek şehirlüiyü istihlak vasıtası olacak bir hale getirmek garp teşkilâtının mucizelerinden biridir. Bu mucizeyi biz de gösterdiğimizde hakikaten garp milletleri arasına gireriz." (32) Hayat'ta çıkan imzasız bir yazıda ise, ekonomik zihniyetten de önemli, o zihniyeti oluşturacak unsurların önemine dikkat çekilir. Türkiye'de iktisat ilminin öneminin anlaşılmadığını bu nedenle ekonomik konuların Darülfünunda "yardımcı ilim" olarak ele alındığını, bunun ise büyük bir yanlış olduğu ifade edilir. Sonra "Ne yapmalı?" diye sorulur ve acilen yapılması gerekenler sıralanır: "1- İktisat kütüphanesi yaratılmalı... 2- Bir mecmua tesisi. Nazarî ve ameli en yeni cereyanları, en mühim hadiseleri milli ve beynelmil miqyasda adım adım takip eden canlı bir iktisat mecmuasına da şiddetle ihtiyaç vardır... 3- Bir "iktisatçılar cemiyeti" tesisiyle münferit iktisatçıların müşterek bir "teşekkül" içinde fikrî faaliyetlerinin tamini... 4- Müstakil bir İktisat Fakültesi ihdası... İşte ancak bu şeraitin teminiyledir ki, memleketimizde "iktisat ilmi" yalnız "söz" ile değil, "iş" ile de bir ehemmiyet ve kıymet kazanabilir." (33)

Devletçilik

Gökalp'i Devletçilik yaklaşımının sistemli bir savunucusu olarak buluruz. Ona göre Türkiye'nin ekonomik bir mucizeye ihtiyacı vardır ve bu hiçte imkansız değildir. Bunu gerçek kılabilmek için öncelikle Tanzimat'tan bu yana takip edilen İngiliz ekonomi sistemini model olarak almaktan vazgeçilmelidir. İngiliz ekonomi sisteminde özel girişimin öncelik ve üstünlük taşıması, onların toplumsal yapılarına uygun olabilir ama bu Türkiye'nin toplumsal şartları ve imkanlarıyla uyumlu değildir. Bu nedenle de İngiliz ekonomi sisteminin model alınması başarı getirmemiştir. "Bizde ferdi teşebbüs gayet zayıftı. Şirket yapmak kabiliyeti hiç yoktu. Büyük sanayiinin elifbasını bile bilmiyorduk. Buna lâzım lan tekniklerden tamamıyla bihaberdik." (34) Tanzimatçıların serbest ticaret anlayışını kabul ederek Osmanlı sanayini esir hale getirdiklerini savunan Gökalp, kapitalist sisteme karşı değildir. Onun karşı çıktığı, İngiliz ekonomi anlayışdır ve bu anlayışla Türkiye'nin şartları dahilinde alaylı şekilde söz eder: "Hükümet fabrika tesis edemezmiş, Milli sanayiye ihyaya ve himayeye çalışamazmış. Belediyeler ticaret

31 Gökalp, Ziya, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1924

32 Ahmet Cevdet, *İkdam*, 1 Şubat 1926

33 *Hayat*, 13 Kânun-ı sani 1927

34 Ziya Gökalp, *Makaleler VII*, Ankara, 1982, s. 164

yapamazmış, iktisadi teşebbüsler yalnız fertlerden ve şirketlerden beklenirmiş.”⁽³⁵⁾ Ama artık “*hamdolsun*” Türk aydınları gerçeğin farkına varmışlardır: “*Manchester iktisadiyatının yalnız İngiltere'nin hayatına uygun olduğunu, her milletin kendine mahsus bir milli iktisat sistemi vücuda getirdiğini artık biliyoruz.*”⁽³⁶⁾

Ziya Gökalp'e göre milli iktisadın tesisi büyük sanayinin tesisiyle mümkündür ve buna “*şiddetli ihtiyaç vardır. Memleketimizde büyük sanayinin teşekkülü ise asla fertlerin ve şirketlerin teşebbüsüyle olamaz.*”⁽³⁷⁾ Devletten başka hiçbir şahıs veya şirket, ülke kaynaklarını en iyi şekilde işleme ve ülkeyi bir uçtan bir uca elektrikle donatacak güce sahip değildir. “*O halde, büyük sanayinin bütün şubelerini memleketimize ithal edecek de ancak devlet olabilir.*”⁽³⁸⁾ Burada önemli bir noktaya dikkat çeker. Bu Türk modernleşmesinin bir özelliğini de ifade eden bir açıklamadır. Gökalp'e göre Türklerde devletçilik “*tabiatlarının*” bir gereğidir. Bu nedenledir ki, Türklerde her gelişmenin kaynağı devlet olmuştur. Bireyin veya grupların ön plana çıktığı bir anlayış veya hareket Türklere çok uzaktır. “*Hatta, Türkiye'de inkılâpları bile devlet yapar; aynı zamanda, terakkiye düşman olan unsurlarla daima mücadele eden de devlet olmuştur.*”⁽³⁹⁾

Elbetteki dönem itibarıyla devletçilik düşüncesinde Ziya Gökalp tek başına değildir. Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar hemen hiç duyulmayan *Devletçilik* düşüncesi başta Ziya Gökalp olmak üzere Yusuf Akçura ve Tekin Alp tarafından gündemde tutulur, tartışılır ve ekonomik sistemin bir gereği olarak sunulur. Cumhuriyet dönemi ise Meşrutiyet yıllarında sistemleştirilen bu düşüncelerin uygulama imkanı bulduğu bir dönemi teşkil eder. “*Devlet desteğiyle bir yerli ve milli burjuvazi “yetiştirilmesi” ni kalkınma ve modernleşmenin temel mekanizması olarak gören yaklaşımı, 1923 sonrasının iktisat politikalarına ve atmosferine tamamen damgasını vur[ur].*”⁽⁴⁰⁾

Sonuç

Modernleşme süreci dahilinde, XIX. yüzyıl Osmanlı devlet adamları ve özellikle de aydınları için gündemi oluşturan en önemli sorun; “*Batının nelerini alalım?*” sorusu etrafında oluşup, gelişir. Bu, aynı zamanda “*Batı'nın nelerini*

³⁵ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 163

³⁶ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 164

³⁷ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 164

³⁸ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 170.

³⁹ Ziya Gökalp, a.g.e., s. 170

⁴⁰ Boratav, a.g.e., s. 28,29

almayalım/almamalıyız?’ı da bünyesinde barındıran bir sorudur. Zihinler bu soruları en uygun tarzda cevaplamaya ve verilen cevaba göre Batılı modeline göre modernleşme sürecini kontrollü bir şekilde yürütmeye odaklanır. Söz konusu soru, tamamen yaşanan problemlerle ilgilidir. Çünkü, o ana kadar pek fark edilmeyen bazı sorunlar XIX. yüzyılda açık-seçik görülmeye ve toplum tarafından tepkiyle karşılanmaya başlamıştır. Osmanlı devlet adamları ve aydınları görürler ki Batılılaşma sürecinin yaygınlaşmasıyla “*geleneksel değerlerle*” çatışmalar oluşmuştur. Geleneksel değerlere büyük oranda bağlı olan devlet adamları ve aydınlar tarafından teşkil eden elit tabaka, Batı’nın birşeylerini alma eğilimlerine karşılık birşeylerinin ise alınmamasında hemfikir gibidirler. Acaba neleri? Sorun bir türlü çözüme kavuşturulamaz. Sorunu çözmeye yönelik en kapsamlı ve sistemli cevap XX. yüzyılın başlarında Ziya Gökalp’ten gelir. Ziya Gökalp, değiştirilecek yani terk edilip, terkedilenlerin karşılığı olarak Batı’dan alınacakları “*medeniyet*” terimine, değiştirilmeyecek ve dolayısıyla Batı’dan alınmaması gerektiğini savunduklarını ise “*kültür*” terimine dahil eder. Böylelikle konu sistemli ve teorik düzlemde tutarlı bir cevaba kavuşmuştur. Ancak, uygulama teoriyle paralel gitmez. Uygulamada etkin olan yöntem 1908 devrimini takiben Jön Türkler’den gelir: “*Türkiye topyekûn modernleşmelidir*”. Böylelikle yoğun olarak yaşanan “*Batı’nın nelerini alalım*” tartışmaları elit tabaka için büyük oranda bitir ve Batı’nın her şeyini almak gerektiği kanaati, büyük oranda genel kabul gören bir kanaate dönüşür. Cumhuriyet Türkiye’si’ni teşkil edecek projeler de, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde etkin olan Osmanlı asker ve sivil bürokratlarının sahip olduğu bu düşünsel miras üzerinde oluşup, gelişir. Cumhuriyet Türkiye’si’nin zihinsel ve toplumsal değişim projelerinin hedefini teşkil eden ve “*Batılılaşma*”, “*Asrileşme*” veya “*Muasır medeniyet düzeyine çıkma*” gibi isimlendirmelerle ifade olunan yöneliş, Osmanlı’dan beri devam eden sürecin gereğine uygun bir şekilde gerçekleştirilir. Bu yönelişte, siyasî ve askerî otoriteyi ellerinde tutan bürokratlar, toplumu “*topyekûn*” değiştirmenin yöntemini geliştirir ve “*ani değişim*” kapsamında değerlendirilebilecek bir eli çabuklukla uygulamaları peş peşe devreye sokarlar. Ekonomik sisteme ilişkin uygulamalarda bu bağlamda gerçekleştirilir. Yüzyılın ilk çeyreğinde uzun uzadıya ve ayrıntılı olarak tartışılan konular, ulaştığı sonuca uygun olarak Cumhuriyet kadroları tarafından uygulamaya aktarılır.